

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

İSLAMCILIK VE MİLLİYETÇİLİK KESİŞİMİNDE UYGUR TÜRKLERİ: İSLAMCI VE MİLLİYETÇİ DERGİLERİN YAYINLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

¹Büşra Nur YILMAZ

Öz

Türkistan, "Türklerin ülkesi" anlamına gelmektedir. Türkler için tarihi ve kültürel değerlere sahip Doğu Türkistan'da Uygur Türkleri dışında Huiler (Çinli Müslümanlar), Kırgızlar, Tacikler, Mançu ve Özbekler olmak üzere çeşitli etnik gruplar yaşamaktadır. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kurulmasından sonra Uygur Türklerinin anavatanı olan bu bölge, siyasi olayların dinamiğinde yaşanan baskı süreciyle Çin Halk Cumhuriyeti'nin özerk bölgesi olarak ilan edilmiştir. Bir aktörün ulusal kimliğine ulaşmak adına temelde etnik köken ve inanç kelimeleri üzerinden inceleme yapılmaktadır. Doğu Türkistan'ın tarihi göz önüne alındığında Çin, bu kavramları ifade eden değerler üzerinden Uygurlara karşı radikal politikalar uygulamaktadır. Bu hususta hakları ve sosyo-kültürel değerleri silinmeye çalışan Uygurlar, Türkiye başta olmak üzere çeşitli Türk Devletlerine göç etmişlerdir. Bu bağlamda çalışma, Türkiye'de Uygur Türklerine yönelik bakış ve algıyı İslamcı ve milliyetçi dergiler üzerinden ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmada ilgili dergilerin arşivi taranmış ve özel görüşmeler yapılmıştır. Yapılan analiz farklı dönemlerde yayınlanan sekiz İslamcı ve sekiz milliyetçi dergi ile sınırlandırılmıştır. Dergilerin içerikleri karşılaştırmalı veri tablolarıyla sunulmuştur. Araştırmanın bulguları iki sonucu göstermektedir. İlki, Türk siyasetinde ve dış politikasında, Uygur meselesinde kararlı bir politikanın olmaması uluslararası ilişkilerde mutlak dost-düşman olmadığını göstermektedir. İkinci olarak, dergilerin Uygurların yaşadıklarının aktarılmasındaki rolünün önemidir. İslamcı yayınlarda dini kimliğin, Uygur topluluğunu birleştiren bir güç olduğu vurgulanmıştır. Milliyetçi dergilerde, ulusal birliğin bileşeninin etnik kimlik olduğu vurgulanmış ve bu kimlik, direniş kaynağı olarak görülmüştür. Bu çalışma, Türkiye'nin siyasal, sosyal ve kültürel yapısının temel dinamiklerinden İslamcılık ve milliyetçilik ile doğrudan kesişen Uygur Türklerine yönelik etnik ve dini kimliğe dayalı dergi yayınlarının karşılaştırmalı söylem analizini temel alarak bu alandaki bilgi boşluğunu doldurmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, İslamcılık, Uygur Türkleri, Türkiye-Çin İlişkileri, Doğu Türkistan

Uyghur Turks at the Intersection of Islamism and Nationalism: A Study on the Publications of Islamist and Nationalist Journals

Abstract

"Turkestan" means "the land of the Turks." East Turkestan, a region of significant historical and cultural value for Turks, is home to various ethnic groups including Hui (Chinese Muslims), Kyrgyz, Tajiks, Manchu, and Uzbeks, alongside the Uyghur Turks. Following the establishment of the People's Republic of China (PRC) in 1949, this region, historically the homeland of the Uyghur Turks, was designated as an autonomous region of the PRC amidst political repression. In analyzing national identity, ethnicity and faith emerge as critical terms. Given the history of East Turkestan, China has enacted radical policies against the Uyghurs, targeting the values encapsulated by these concepts. Consequently, Uyghurs, whose rights and socio-cultural values are systematically undermined,

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü- Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik, busr.nyilmaz@gmail.com, 0009-0001-1584-1756

have migrated to various Turkish states, particularly Turkey. In this context, the study aims to examine Turkey's view and perception of Uyghur Turks through Islamist and Nationalist magazines. The study scans the archives of the relevant journals and holds private interviews. The analysis is limited to eight Islamist and eight nationalist journals published in different periods. The contents of the journals are presented in comparative data tables. The findings of the study show two results. Firstly, the absence of a definitive policy on the Uyghur issue in Turkish politics and foreign policy suggests that international relations lack absolute allies or adversaries. Secondly, the role of magazines in conveying the Uyghur experience is highlighted. Islamist publications have emphasized that religious identity is a force that unites the Uyghur community. Nationalist journals have emphasized that ethnic identity is a component of national unity, and this identity has been seen as a source of resistance. The study aims to fill the information gap in this area, based on a comparative analysis of ethnic and religious-based magazine publications about Uighur Turks, who directly intersect Islamism and nationalism from the fundamental dynamics of Turkey's political, social and cultural structure.

Keywords: Nationalism, Islamism, Uyghur Turks, Turkey-China Relations, Eastern Turkestan

GİRİŞ

“Uluğ vatan, arığ toprak, aziz Türkistan, Tarihindir acun içre mukaddes destan, Medeniyet esasını burun taratkan, Türkistanı, Tengri bizge möngü yaratkan”

“Uygur şairi Mehmet Tevfik”

Türkistan Eski Genel Sekreteri İsa Yusuf Alptekin, Doğu Türkistan’daki olayları duyurmak adına Londra’daki Şarkiyat mektebi ve Malaysia Hall’de daha sonra Türk Evi’nde yaptığı konferansta, Türk-Çin gerilimindeki “Çin emperyalizmin parolasını ‘Uzaktakini oyala, yakındakini ez’” cümlesiyle tanımlamıştır (Alptekin, 1970: 6). Bu söze atıfla, son dönemde Türkiye siyasetinde Gazze meselesi Doğu Türkistan meselesinden daha fazla gündeme gelmektedir. Bu durumu destekler nitelikte alanında uzmanlaşmış Uygur Türkü bir akademisyenin değerlendirmesi şu şekildedir:

Türkiye’de bir olayın gündemde olması ya da tutulması için iktidar partisi ya da partilerin genel başkanlarının bağırması lazım. Parti genel başkanları bağırmandan gündemde olmuyor. Diğer taraftan medya tekelleştiği için İletişim Başkanlığı hükümet eksenli gidiyor. Hamas meselesinde hükümet tavır takındığı için diğer bütün yapılar bülbül gibi oldular. Çünkü devlet tavır sergiledi. Hükümetin kesin bir tutumu olduğu için gündemde. Doğu Türkistan meselesinde devlet yok hükümet yok. CHP’nin ve diğer muhalefet partilerinin gündeminde değil. Muhalefet öneride bulunuyor fakat iktidar reddediyor (Özel Görüşme, 2023).

Akademisyenin, yapmış olduğu değerlendirme “Türkiye’nin Doğu Türkistan’a yönelik siyasi eğilimi hep böyle miydi? Türkiye’deki entelektüel bu duruma nasıl bakmaktadır?” sorularını gündeme taşımıştır. Bu noktada yapılan çalışmada Uygur Türklerinin, Türk toplumunun ve siyasi hayatının temel dinamiklerinden İslamcılık ve milliyetçilik ile kesişim noktası araştırılmıştır. Araştırma sürecinde, İslamcı ve milliyetçi dergilerin Uygur Türkleri meselesini nasıl yorumladıkları tartışılmış ve bu meselenin İslamcılık ve milliyetçilik bağlamında nerede durduğu tetkik edilmiştir.

Tarih boyunca etnopolitik gerilimin yaşandığı Doğu Türkistan

² zengin kültürel mirasa sahip olmasıyla birlikte insan hakkı ihlallerinin gözlemlendiği bir bölgedir. Bölgenin resmi dili Uygurca ve Standart Çince, başkenti Urumçi’dir. Jeopolitik konumu nedeniyle Çin’in uluslararası ticaret ilişkilerinde köprü niteliği olan bu bölge, sahip olduğu kayneşlar nedeniyle de riskli bir noktada yer almaktadır. Doğu Türkistan, Çin’in siyasi ve ekonomik kontrolü altında 1955’te özerk bölge olarak ilan edilmiştir. 1949’da Mao Zedong’un Çin Cumhuriyeti’nden iktidarı devralmasından sonra Uygurlara uygulanan politikaların genel çizgisi siyasi, ekonomi ve milli değerleri baskılamak üzerine inşa edilmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası’nda “...*milli özerk bölgelerin kendi kendini yönetim organlarının özerklik uygulamasını tamamen teminat altına alırlar...*” (Hukuk Ansiklopedisi, 2023), “...*tüm etnik gruplar, kendi konuşma ve yazı dillerini kullanma ve geliştirme özgürlüğüne ve kendi gelenek ve göreneklerini sürdürme veya yeniden düzenleme*

² Çin resmi kaynaklarında Sincan Uygur Özerk Bölgesi olarak geçmektedir. Makale içerisinde Doğu Türkistan adının kullanımı tercih edilmiştir.

özgürlüklerine sahiptir...” , “...etnik özerk bölgelerin özyönetim organları, kendi bölgelerinde eğitim, bilim, kültür, sağlık ve sporu bağımsız olarak yönetir, etnik grubun kültürel mirasını korur ve tasnif eder ve etnik kültürü geliştirir ve zenginleştirir...” (ÇHC Ulusal Halk Kongresi, 2023) ifade edilenin aksine Çin hükümeti, Doğu Türkistan’ın demografik yapısını değiştirmek için önce Uygurları göçe zorlamış ardından iki yüz milyon Çinli vatandaşı bölgeye göndermeyi planlamıştır (Oğuzhan, 2018: 60). 1945 yılında Doğu Türkistan’da yaşayan Uygur nüfus oranı %82.7’iken 2010 yılında %45.8’e düşmüş Han nüfusu %6.2’den %40.4’e çıkarılmıştır (Aydın ve Yüce, 2020: 2674). 1954-1961 yılları arasında ise 1,5 milyon Han Çinlisi Doğu Türkistan’a iskân politikasıyla gönderilmiştir (Grbovic, 2019: 92). Çin hükümetinin Doğu Türkistan’a yönelik uyguladığı politikalar sadece demografik yapısıyla sınırlı kalmamıştır. Din ve eğitim alanında uygulanan kısıtlamalar, kültürel ayrımcılık ve yasal hak ihlalleri bir Uygur diasporanı oluşmasına neden olmuştur. Uygur diasporasıyla anavatanından ayrılan Uygur Türkleri dergi, gazete gibi kitle iletişim araçlarıyla Doğu Türkistan’da meydana gelen baskıcı rejimi uluslararası kamuoyuna aktarmaya çalışmışlardır. Uygur Türklerine uygulanan baskı politikaları 1971’den itibaren Türkiye’nin gündemine girmeye başlamıştır. Devlet düzeyinde zaman zaman Uygur Türkleri üzerinden Çin’e kınama mesajları gönderilirken toplumsal düzeyde Uygur Türkleri, Türkiye’de basılan farklı ideolojik çevrelerin dergilerinde daha fazla yer edinmişlerdir. Bu çalışma, milliyetçi ve İslamcı dergilere odaklanarak bu çevrelerde Uygur Türklerine bakışı ele alacaktır. Yapılan araştırma, Türk siyaseti ve Türk dış politikasının belirli bir zaman dilimindeki sürecini anlamak adına belirli parametrelerle sınırlandırılmıştır. Özellikle 1971’de Türkiye’nin Çin Halk Cumhuriyeti’ni tanıma kararı, çalışmanın sınırlılığının temelidir. Ayrıca farklı dönemlerde yayın yapan İslamcı düşünürleri niteleyen *Baran, Genç Öncüler, Hilal, Gerçek Hayat, Mazlumder, Genç Birikim, Kardelen, Misak* dergileri ve milliyetçi düşünürleri niteleyen *Töre, Orkun, Büyük Türkeli, Serdengeçti, Milli Yol, Genç Arkadaş, Türk Yurdu* ve *Devlet* dergileri çalışmanın temel veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Yapılan araştırmada bilgilerin sistematik bir şekilde toplanması ve desteklenmesi için belirli metodoloji teknikleri kullanılmıştır. Öncelikle ilgili dergilerin Uygur Türkleri hakkında mevcut literatür taraması yapılmıştır. Hangi konuların ele alındığı ve bu konuların nasıl ele alındığını belirlemek adına İslamcı ve milliyetçi dergilerin dijital arşivlerinden faydalanılmış dergiler kimliklerine göre kategorize edilerek söylem analizi temel alınmıştır. Ayrıca araştırmada özel görüşme metodu kullanılmıştır. Araştırma sorusuna bağlı kalarak temel paradigma oluşturulmuş İslamcı ve milliyetçi dergilerin Uygur Türkleri hakkındaki görüşlerine dair karşılaştırmalı analiz sunulmuştur. Çalışmada İslamcı ve milliyetçi dergiler arasından belirli örneklemeler seçilmiştir. Araştırma sürecine rehberlik eden örneklemeler belirli temalar altında sınıflandırılmıştır. Ayrıca Türkiye-Çin ilişkilerine dair ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Bu metodolojik yöntemler, bilgi üretim sürecinde derinlemesine bilgi sağlamak ve araştırmanın teorik temelini güçlendirmek amacıyla entegre edilmiştir. Sosyal bilimler araştırmalarında kullanılan analiz birimi ve analiz düzeyi analitik bir çerçevede değerlendirildiğinde, çalışmanın odaklandığı temel analiz birimi, düşünsel içeriklerin yayınlandığı dergilerdir. Bu dergiler farklı ideolojik bakış açılarına sahip iki aksın kullandıkları argümanları, sembolleri ve metaforları temsil etmektedir. Dergilerin basım merkezinin

Türkiye olmasından kaynaklı analiz düzeyi ulusal düzeyde gerçekleşmiştir. Çalışmanın bu bilgiler neticesinde dört bölümden oluşması planlanmıştır. Birinci bölümde Doğu Türkistan ve Türkiye'nin tarihi ilişkileri değerlendirilmiştir. İkinci bölümde Uygur Türkleri bağlamında Türkiye-Çin ilişkileri ve Türk Dış Politikası üzerinden bir tartışma yapılmıştır. Üçüncü bölümde İslamcı ve milliyetçi dergi yazarlarının yaklaşımları görsel ve metinsel olarak sunulmuştur. Son bölümde ise İslamcı ve milliyetçi dergilerin Uygur Türklerini ele alış biçimlerinin kavramsal karşılaştırılması yapılmıştır. Bu karşılaştırma, her iki yaklaşımın temel fikirleri ve toplumsal etkileri kapsamında analiz sunmaktadır. Temel alınan dergilerin profili çalışmanın sonunda tablo 3'te belirtilmiştir. Bu çalışma, Türkiye'de sıklıkla gündeme getirilen ancak akademik düzeyde yeterince çalışılmamış olan bu konuyu birincil kaynaklar üzerinden ele alarak karşılaştırılması hasebiyle literatüre katkı sunma iddiasındadır.

1. DOĞU TÜRKİSTAN VE TÜRKİYE

Doğu Türkistan ve Türkiye arasındaki tarihî gelişim, Osmanlı Devleti döneminde kültürel ve ticari ilişkiler bağlamında inşa edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı yönetimi, Osmanlılık siyasetinin başarısız olmasından kaynaklı İslamcılık ve Türkçülük siyasetini esas almıştır. Bu amaca uygun olarak, 1913'te Teşkilât-ı Mahsûsa veya Umur-i Şarkiye Dairesi adıyla kurulan istihbarat örgütü, Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerde yaşayan Müslümanlar ve Türkler ile ilgili faaliyetlerini arttırmıştır (Ulus, 2019: 29; MİT, 2023). 1914 yılında Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'nın Doğu Türkistan'ın Kaşgar iline öğretmen olarak gönderdiği Ahmet Kemal İlkul'un çalışmaları, Doğu Türkistan ve Türkiye ilişkileri için vurgulanması gereken bir köşe taşıdır (İnayet, 2000: 320). Kaşgar'a gönderilen İlkul, Uygur Türklerinin eğitimi için Darülmualimin-i İttihat ismiyle bir öğretmen okulu açmış fakat bu sebeple tutuklanmıştır (İnayet, 2000: 320). Osmanlı Devleti'nin Doğu Türkistan'ın eğitimine İlkul'dan önce de gönderdiği öğretmenler ile destek olduğu bilinmektedir (İnayet, 2000: 320). Doğu Türkistanlılar, Osmanlı Devleti'nin bu yaklaşımları karşısında duyarsız kalmamışlar, Balkan Savaşı sonrasında yenilgiye uğrayan Osmanlı için İstanbul'a yardım göndermişlerdir. Diğer taraftan 1918'de Milletvekili Besim Atalay meclis konuşmasında Uygur toplumunun Osmanlı için tarihsel önemini vurgulamıştır:

Bizim lisanımız taba ağacı gibi gökten inmemiştir. Lisanımızın esası şarkıdır. Bunu tetkik etmek için lisan mütehasşsılarından mürekkep bir heyetin gönderilmesi bittabi bizim için şüphesiz kî büyük himettir. Sonra efendiler tarih itibariyle Osmanlı tarihini yazmak için bir müverrih kalemi eline aldığı vakitlerde her halde Türk tarihini bilmesi lâzımdır efendim. Kaşgar ve Mahan sahralarında tetkikat icra etmedikçe bir Osmanlı tarihini yazmanın imkânı yoktur, imkânsız olduğu anlaşılmalıdır (Zabıt Ceridesi, 1336: 457).

Cumhuriyetin ilanından sonra Uygur ve Anadolu Türklerinin ilişkileri devam etmiş 1933 yılında Kaşgar'da kurulan "Şarkı Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin" ordu ve yönetim teşkilatının yapılandırılmasında Türkiye'den gönderilen kişilerin rolü olmuştur (İnayet, 2000: 322). Nitekim bu dönemde Çin'in Doğu Türkistan'a yönelen asimilasyon ve Çinlileştirme politikaların artmasının

etkisiyle Doğu Türkistanlılar 1933-1964 yılları arasında başta Türkiye olmak üzere Amerika, Afganistan, Pakistan, Kazakistan ve diğer Orta Asya ülkelerine göç etmişlerdir (Kul, 2019: 59-60). Bağımsızlık ve hürriyet mücadelesini korumak adına yapılan bu göçler rastgele olmamış bilhassa önemli isimler öncülüğünde gerçekleşmiştir. Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin, Uygurların Urumçi'den ayrılmalarında öncü isimler olmuşlardır (Güldeş, 2008: 6). Bu kafilerden birisi de Afganistan üzerinden Türkiye'ye gelen ve Kayseri'ye yerleşen Uygurlardır (Gül, 2007: 256). Osman Kubilay Gül, Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanı Seyit Tümtürk ile Kayseri'de yaptığı bir görüşmede, Tümtürk'e Uygurlara Türkiye'yi neden tercih ettiklerini sormuş, Tümtürk ise şu sözlerle izahta bulunmuştur:

Büyüklerimiz istişare yapıp Türkiye'ye bizim gitmemiz lazım. Biz Türk'üz. Bizim dilimiz Türkçe, aynı dindeniz, geçmişimiz bir, Türkiye'deki kardeşlerimizi bizden bin sene önce çıkmışlar Anadolu'ya yerleşmişler. Biz de mecbur kaldık, bin sene sonra biz de kardeşlerimizin yanına gitmemiz lazım ki orada ancak, biz Türkiye'de Doğu Türkistan'daki derdimizi anlatırız. Oranın desteği ile uluslararası platformlarda Doğu Türkistan meselesini gündeme getirebiliriz (Gül, 2007: 261).

Ayrıca Tümtürk konuşmasında, Uygur Türklerinin Türkiye'ye gelmesinde dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in ve Adalet Partisi'nin çabasına değinerek İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra'nın Türkiye'de bulunmalarının belirleyici bir etken olduğunu belirtmektedir (Gül, 2007: 261).

Türkiye'ye göç eden Uygurlar, Doğu Türkistan'ın bağımsızlık mücadelesine desteklerini sürdürmüşlerdir. Doğu Türkistan'ın istiklal mücadelesi liderlerinden İsa Yusuf Alptekin, Mehmet Emin Buğra ve Mesut Sabri Baykuzu bağımsızlık talepli yayın faaliyetlerine devam etmişlerdir (Özkan, 2014: 8). Uygurlar, kurdukları dernekler ve çıkardıkları dergiler ile sadece Doğu Türkistan'ı değil Türk tarihini çalışmanın odağına almışlardır. Bu çalışmalar, Türk-Uygur ilişkilerinde Türk-İslam kimliğinin mihenk taşlarının yer aldığı önemli belgelerdir. Uygurların sadece kabile olarak değil, bireysel göçlerde yaptığı bilinmektedir. Bireysel göç hareketleri 1980 sonrasında "güvenli liman" olarak tarif edilen Türkiye'ye yapılmıştır (Karluk, 2020: 260). Günümüzde kabile ya da bireysel olarak Türkiye'ye gelen Uygurlar, resmi pasaport ve belgeleri bulunmadığı için Göç İdaresi, ikamet belgesi tahsis etmiştir (Karluk, 2020: 270). İspanya'da insan hakları üzerine kurulan örgüt Safeguard Defenders'a ait bir raporda yaklaşık 45 bin kişilik Uygur diasporasının yaşadığı Türkiye'nin son yıllarda güvenli liman olma itibarını kaybettiği öne sürülmüştür (Uygur Haber, 2023). Rapora göre, Türkiye'nin Pekin yönetimi ile yakın ilişkiler kurması ve 2017'de iki ülkenin "Suçluların İadesi Anlaşması" imzalamaları Türkiye'nin Uygurlar nezdinde güvenilirliğini kaybetmesine neden olmuştur (Safeguard Defenders, 2023: 5). Raporda Yalkun Uluyol'un Türkiye'de yaşayan 93 Uygur ile yaptığı anket çalışmasında, 73 kişinin Çin'de yaşayan yakınlarından haber alamadıklarını ve 42 kişinin Çin polisi tarafından tacize uğradıkları belirtilmiştir (Safeguard Defenders, 2023: 7).

2. UYGUR TÜRKLERİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Bu bölümde, Türk dış politikasının Uygur Türklerine yaklaşımı dönemsel sınıflandırılmış ve bu sınıflandırma, 1970’li yıllarda Türkiye’nin Çin ile diplomatik ilişkilerini başlatmasıyla belirginleşmiştir. Bu dönemde süregelen olaylar incelendiğinde, Türkiye’nin bu diplomatik açılımının, Çin’in Birleşmiş Milletler ve uluslararası arenasında tanınmasıyla paralel ilerlediği görülmektedir. Bu bağlamda Türk dış politikasında “détente” olarak bilinen “Yumuşama Dönemi’nde” (1960-1971), barışçıl ve uzlaşmacı politikaların temel ilkesi batıcılıktır (Öcal, 2017: 166). Uluslararası arenasında Batı’nın siyasi entegrasyonunu ifade eden yönelim, Türkiye’nin Batılı devletler ile müttefik olmasını hedefleyen politikaları içermektedir (Bölükbaşı, 2021: 86). Türkiye, Batı ülkeleri ile devam ettirdiği ilişkilerin yanı sıra Doğu ülkeleri ile ilişkilerini dengelemeyi amaçlayan siyasi bir politika benimsemiştir. Benimsediği denge siyaseti, uluslararası arenasında tesirini artırma amacı taşımıştır. Türkiye bu bağlamda 1971’de Çin Halk Cumhuriyeti’ni “*Diplomatik ilişki kurulmasına dair ortak bildirisi*” neticesinde resmi olarak uluslararası alanda tanımıştır (TÜÇİAD, 2023). 1980’lerde Doğu Türkistan-Türkiye ilişkileri pratikte Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti ilişkilerinin izlerini taşımış Doğu Türkistan, Türk dış politikasının Çin ile ilişkilerinin geliştirilmesinde kültür köprüsü olmuştur (Ulus, 2019: 55). Bu yıllarda Cumhurbaşkanı Evren ve Çin Devlet Başkanı Li Xiannien’in arasındaki ziyaretler ile Başbakan Özal’ın Çin’deki gezisi Türkiye-Çin ilişkilerini geliştirmiş ve gelişen ilişkiler Doğu Türkistan’ın gündeme taşınmasında etkili olmuştur (Ulus, 2019: 55). 1990’lı yılların başında Uygurlara destek veren siyasetçi sayısı çok sınırlıdır. Süleyman Demirel ve İsmet İnönü, Çin’in Doğu Türkistan’a yönelen asimile politikalarının karşısında durmuş Turgut Özal ise İstanbul’da yer alan bir parka Uygurların bağımsızlık adına verdiği mücadele ile tanınan İsa Yusuf Alptekin’in adını vermiştir (Sayın ve Koçak, 2017: 15). Çin, Türkiye’nin bu eğilimine karşı sert bir tutum sergilemiş Türkiye’ye karşı yapılan uyarılar neticesinde parkın adı değiştirilmiştir (Maihemoğlu, 2020: 84). Eski Çin Başkanı Li Ping’in konuyla ilgili basına verdiği demeçte; “*Sözde Doğu Türkistan sorununun ortaya çıkışı, zamanında Doğu Türkistan’dan bir avuç insanın (Yusuf Alptekin, Mehmet E. Buğra...) Türkiye’ye kaçarak orada küçük bir grup ayrılıkçı gücü oluşturması ile meydana gelmiştir. Onlar sözde Doğu Türkistan adına bir devlet kurmayı deklare etmişlerdi...*” sözlerine yer vermiştir (Sayın ve Koçak, 2017: 15). Mayıs 1998’de Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit’e Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, Türkiye’de bulunan derneklerin Uygurları temsilen hazırladıkları faaliyetlerden duyduğu rahatsızlığı bildirmesi üzerine Aralık 1998’de Başbakan Mesut Yılmaz, derneklerinin çalışmalarını sınırlandırmıştır (Çolakoğlu, 2012: 56). Türk siyasetçilerinin politikalarındaki ihtilaflardan dolayı bu dönem “Kararsız Destek Dönemi” olarak tanımlanmaktadır (Sayın ve Koçak, 2017: 15).

2000’li yıllar Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti’nin ilişkilerinin ivme kazanmaya başladığı, Türkiye’nin Uygurlara yönelik yaklaşımında dönemsel farklılık izlerinin daha net görüldüğü bir dönem olmuştur. Bu dönemde meydana gelen 11 Eylül saldırıları ile küresel güvenlik anlayışını değiştiren

terörizme karşı mücadelede, ABD'nin politikalarına destek veren Çin, Uygur sorununu “terörizm” altında değerlendirerek “güvenikleştirme” politikası yürütmüştür (Temiz, 2017: 18). Çin'in politikaları neticesinde çok sayıda Uygurlu, Türkiye dahil olmak üzere Batı ve İslam devletlerine iltica etmiştir. Çin ise bölgedeki huzursuzluğun temelini ülke sınırları dışında yaşayan Uygurlara bağlamış ve her fırsatta bunu kamuoyuna taşımıştır (Ertürk, 2018: 5).

2009'da Doğu Türkistan'da başlayan protestolarda Uygurlara, Çin Silahlı Kuvvetleri tarafından ateş açılmıştır. Tarihe Urumçi Katliamı olarak geçen olayla ilgili Ömer Kul (2019: 71), Çin medyasına göre çatışmada hayatını kaybeden 184 kişiden 46'sı Uygur Türkü olarak aktarılırken, Rabia Kadir'in resmi bildirisinde bu sayı 1000-3000 arasındadır. Dönemin Başbakanı Erdoğan ise Urumçi olayları için “katliam” ve “vahşet” kelimelerini kullanmıştır (Ertürk, 2018: 7). Yaşanan bu olayların akabinde Türkiye, 2010 yılında Çin ile “Stratejik İş Birliği ve Ortaklık Anlaşmasını” imzalamış (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2023) ve dış politikasında köklü bir değişim öngörmüştür. Türkiye'nin Çin ile kurduğu ilişkiler nedeniyle Uygurlara yönelik tutarlı ve istikrarlı bir politika izlemediği aşikâr bir durumdur (Karaca, 2007: 242). Kıyasla, Çin politikalarında istikrarlı bir süreci takip etmiş bu istikrarlı politikaları ve politikaların altındaki nedenleri Uygur Türkü akademisyen şu şekilde izah etmiştir:

Çin, Doğu Türkistan meselesinde istikrarlı bir şekilde Türkiye'nin Uygur Türklerinin yanında olmasını kademeli olarak minimize etmiştir. Türkiye, Doğu Türkistan meselesine herhangi bir ev ödevi yapmaz. Çin-Türk ilişkileri kuruluşundan beri müteakiliyetiz. Türkiye, Çin'le ilişki kurarken Doğu Türkistan kaygısı olmaksızın ilişki kurmuştur. 1971 yılına kadar Çin Cumhuriyeti'ni tanıyan Türkiye, ABD Çin'i tanıdığı için 1971'de Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanımıştır. Çin, Türkiye'yle ilişki kurarken başından beri Doğu Türkistan kompleksiyle kurmaktadır. Çin'in kafasında 1864'teki Kaşgar Devletini kurduran Osmanlı Devleti ve yeni Cumhuriyetin arkasındaki Atatürk var. Doğu Türkistan ve Türk bayrağı aynı sadece renkleri farklı. Çinliler bunun farkında ve bu paranoya üzerinden dış politikasını geliştiriyor. Türkiye'deki tüm lobcilik ve ilişkilerinde Türkiye'yi Doğu Türkistan'dan uzak tutmak veya Doğu Türkistan siyasetinde Çin tezini kabul ettirme eksenli bir politika benimsemektedir. Çin'in yaklaşımı istikrarlı ve inançlıyken Türkiye'nin Çin üzerinde geliştirdiği hiçbir tutarlı söylemi ve politikası yoktur. 9 Temmuz 2009 yılında Başbakan soykırımdır diye bağırды iki ay sonra sustu ve hala suskundur (Özel Görüşme, 2023).

Türkiye'nin dış politikasındaki bu istikrarsızlık, iç politikadaki bazı olaylardan etkilenmiştir. Nitekim Türkiye'de 2015 seçimlerinin siyasi atmosferi, çözüm sürecini bitiren terör saldırıları ve mülteci krizi, meclisi ve kamuoyunu meşgul etmiş AK Parti muhalif görüşlerinin siyasi arenada aktif olduğu bir dönem yaşanmıştır (SETA, 2015: 5). Bu noktada basın toplantıları ve parlamento oturumları incelendiğinde Uygurlara en kapsamlı destek İYİ Parti'den gelmiştir. İYİ Parti Grup Başkanlığı 2018 yılında TBMM Başkanlığı'na Doğu Türkistan'da “terbiye kampları”, “kardeş aile projeleri” adı altında Uygurlara yönelik saldırıları belirten önerge sunmuştur (2018, 10/383). Önergede “Doğu Türkistan'da yaşananların detaylıca incelenmesi ve soydaşlarımızın gördüğü zulmün sebeplerinin araştırılması amacıyla Meclis Araştırması” talep edildiği belirtilmiştir (2018, 10/383). HDP Milletvekili Gergerlioğlu

verilen bu önerenin AK Parti ve MHP tarafından reddedildiğini (BİA, 2019) Türkiye'nin Çin hükümetiyle yapmış olduğu bir anlaşma neticesinde Çin siyaseti karşısında sessiz kaldığını belirtmiştir (Independent, 2020). AK Parti Sözcüsü Ömer Çelik ise Doğu Türkistan'da yürütülen politikalara karşı insan hakları ihlalinin durdurulması ve kampların kapatılmasını Çin'e rapor ettiklerini ileri sürmüştür (Euronews, 2020). Deva Partisi İstanbul Milletvekili Yeneroğlu 2021'de "*Uygur Türklerinin Seslerini Duyurmalarına Dahi Müsaade Edilmemesi*" ile ilgili bir basın toplantısı yapmış ve toplantıda Tiananmen olaylarından (4 Haziran Vakası) sonra bölgede bulunan Uygurların değerlerinin dejenere olduğunu açıklamıştır (Basın Açıklaması, 2021). Türk siyasi figürlerinin meclis içerisinde gerilim yaşadığı bu konu hakkında MHP Genel Başkanı Bahçeli ifadesinde, muhalefetin dış aktörlerin etkisinde kaldığını söylemiş Vatan Partisi'nin Genel Başkanı Perinçek ise PKK ve Doğu Türkistan İslam Hareketi'nin aynı olduğunu iddia etmiştir (Gritv, 2021).

2017-2019 yılları arasındaki dönem, Türkiye, Çin-Doğu Türkistan ilişkilerin belirsiz ve gergin olduğu bir dönemdir. Bu dönem literatürde "Sessizlik Dönemi" olarak adlandırılmaktadır (Kuru, 2022). Çin hükümeti, 2017 yılında Uygurlar hakkında bilgi ve haberlere erişim kısıtlaması getirmiştir. Bu dönem aralığında (2000-2017) Türkiye'nin, Uygur diplomasisi Çin ile üst düzey ziyaretler ile sınırlı kalmıştır. Çin hükümeti, 2017 yılında "Aşırılıkla Mücadele Düzenlemesi" ile ulusal düzeyde ayrımcılığı teşvik eden bir politika onaylamıştır (Kuru, 2022). Söz konusu politikayla, "namaz, oruç, başörtüsü, peçe ya da İslami eserlerin" açık alanda kullanılması, aşırılık olarak görülmüş kısıtlamalar getirilmiştir (Kuru, 2022). Türkiye sessizlik döneminin sonunu 2019 yılında getirmiştir. 2019'da Dışişleri Bakanlığı tarafından "*Keyfi tutuklamalardan mağdur olan 1 milyondan fazla Uygur Türkünün esir kamplarında ve cezaevlerinde işkenceye ve siyasi beyin yıkamaya maruz kaldığı artık bir sır değildir...*" açıklaması yapılmıştır (Ünver, 2022: 3). Yapılan bu açıklamayı takiben 2021'de Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi ile yaptığı görüşmede Uygurlara yönelik beklenti ve hassasiyetlerini bildirdiğini açıklamıştır (Ünver, 2022: 3). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Japonya'da düzenlenen G20 zirvesinden sonra Çin'e yapmış olduğu ziyarette Çin medyası, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "Sincan'da insanlar mutlu bir yaşam sürüyor..." şeklinde söylemde bulunduğunu iddia etmiştir (Çelik, 2019). Bu iddialar karşısında Türk resmi makamlardan bir açıklama yapılmamış ve Cumhurbaşkanı Erdoğan "Uygur sorununu istismar eden yaklaşımların duygusal bazı hareketler içine girerek bedelini kendi soydaşlarına ve Türkiye'ye ödettiklerini" belirtmiştir (Çelik, 2019). Ekim 2020'de Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Aksoy, BM Genel Kurulu'nda Doğu Türkistan ile ilgili soruya "hassasiyetle takip ediyoruz, temel hak ve hürriyet özgürlüklerine karşı dikkatli davranılmasının gerekliliğini sürekli olarak gündeme taşıyoruz" sözleriyle Türkiye'nin politikasını açıklamıştır (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2020). Ömer Kul (2019: 103) "*100 Soruda Doğu Türkistan*" kitabında kendisine yöneltilen Doğu Türkistan-Türkiye ilişkileri nasıldır? sorusuna yönelik, "Mesut Yılmaz döneminde gizli bir genelge ile Doğu Türkistan derneklerinin faaliyetleri yasaklanmış, AK Parti döneminde ise ilişkiler resmi makamlar aracılığıyla iyileştirilmeye çalışılmıştır" cevabı ile Türk dış politikasındaki dönüşümleri özetlemektedir.

3. İSLAMCI VE MİLLİYETÇİ DERGİLERDE DOĞU TÜRKİSTAN

3.1. İslamcı Dergiler

İslamcı Dergiler Projesi'nin veri tabanı aracılığıyla dijital arşivinden, Uygur Türkleri meselesini en fazla ve yoğun şekilde ele aldıkları görülen *Baran*, *Genç Öncüler*, *Gerçek Hayat*, *Mazlumder*, *Kardelen*, *Genç Birikim*, *Hilal* ve *Misak* dergileri bu çalışma için seçilmiştir. Bu sekiz derginin sayıları, yayımlandıkları dönemler ve ideolojilerinde ortaklıklar kurarak Uygurlar hakkında hangi noktalar üzerinde durdukları incelenmiştir. Bu inceleme “bağımsızlık ve Amerikancılık” temalarıyla sınırlandırılmıştır.

3.1.1. Bağımsızlık

İslamcı dergiler içerisinde Uygurlar ile ilgili neşriyatlara en fazla *Baran*'da yer verilmiştir. İslamcı düşünür Salih Mirzabeyoğlu'nun düşüncelerini referans alan dergi, Uygurların İslam'ın etkisiyle inşa edilen tarihsel kimliklerinin, İslamcı dergilerde nasıl tasvir edildiği noktasında önemli yayınlar çıkarmıştır. Nitekim dergi, “*Doğu Türkistan'da Dini Faaliyetlere Kısıtlama*” başlıklı haberde, Uygurların dini faaliyetlerini bir tehdit olarak gören Çin yönetiminin, “ulusal birliği tehdit eden görüşlerin engellenmesi ve etnik birliği tehlikeye sokucu fiillerin yargılanarak cezalandırılması” şeklinde yaptığı düzenlemeleri aktarmıştır (Anadolu Haber Günlüğü, akt. Baran, 2010: 4). Kanun kapsamındaki düzenlemeler, Ramazan ayında devlet memurları, öğretmen ve öğrencilerin oruç tutmasını yasaklamıştır (Baran, 2015: 11). Birkaç istisna dışında 2009 ve sonrasında Uygurlar hakkında yayın yapan *Baran*, “İslam Düşmanları İş Başında” konulu haberler ile İslam'ın etkilerini azaltmak için neredeyse her coğrafyada Müslümanlara uygulanan kısıtlamaları ve güncel gelişmeleri okuyucuya sunmaktadır (Baran, 2015: 14). Bu haber başlıklarında kısıtlamalar ve yasaklar tartışılırken Türkiye'deki mevcut yönetime karşı muhalefet varlığını sürdürmüş ciddi eleştiriler yapılmıştır. 2000'lerin başında *Misak* (2000: 14) Türkiye'ye eleştirisini esasen Jiang Zemin'e taltif edilen “Devlet Şeref Nişanı” üzerinden yapmıştır. Türkiye'nin politika tercihlerine dair anlam veremediğini belirten Enver Can'ın;³ her sene çok sayıda Uygur'u idam eden Çin Devlet Lideri'ne “yaptığınız katliamları takdir ediyoruz ve sana madalya veriyoruz, demenin manası nedir” sorusu eleştirinin temelini belirtmiştir (Misak, 2000: 14). Diğer bir eleştirel söylem Tuncay Akın'ın (2009: 11) “Kazanan Doğu Türkistan” yazısında görülmektedir. Abdullah Gül'ün Çin ziyaretiyle eş zamanlı Urumçi'de başlatılan soykırımı Akın (2009: 11); “katliam” ve “ziyaret” için Urumçi'nin seçilmesi, “Çin'in Türkiye'ye meydan okumasının göstergesidir” şeklinde eleştirerek Türkiye'nin sükunetinin nedenlerini sorgulamıştır. Zira, Shaoguan şehrinde çalışma şartlarını protesto eden Uygurlara yönelen taciz ve saldırı eylemleri sonucunda bir katliam yaşanmış; resmi rakamlara göre 10.000'den fazla Uygur'dan haber alınamamış 156 Uygur ise hayatını kaybetmiştir (Baran, 2014: 12, Baran, 2012: 9). Bu olay 2009'da Türkiye'deki İslami grupların yayınlarının gündemine yerleşmiş ilgili ayrıntılar, eleştiriler ve tartışmalar dergilerde paylaşılmıştır.

³ Doğu Türkistan Milli Komitesi Başkanı.

Örneğin “El Kaide’den Uygur Müslümanları İçin İntikam Mesaj” başlıklı yazıda aktarılan habere göre, El Kaide’nin Cezayir’deki kolu “İslami Mağrip Örgütü”, Pekin’in Uygurlara yönelik tutumuna misilleme amacıyla Kuzey Afrika’da çalışan ve Cezayir’de yaşayan Çinliler üzerinden Çin’i tehdit ettiği bilgisi verilmiştir (Baran, 2009: 5). Bir başka örneği kaleme alan *Gerçek Hayat*, China Daily gazetesinde yapılan haberi aktarmıştır (Koçulu, 2009: 30). Resim 1’de görseline yer verilen haberde “Urumçi’de 5 Temmuz olayının ardından yapılan yargılamalarda Çin hükümeti tarafından 12 kişiye idam cezası verildiği ve son zamanlarda dokuz Uygur’un idam edildiği” bilgisi paylaşılmıştır (Koçulu, 2009: 30). Katliam hakkında bir diğer bilgi, *Genç Öncüler’de* yer almıştır. “Asya’nın Garib Coğrafyası” olarak atılan başlıkta, 2009’da yaşanan olayların sorumlusu olarak Çin hükümeti, Dünya Uygur Kurultayı’nı ve Rabia Kadir’i suçlamış bölgede süregelen olayları dünya kamuoyundan saklamıştır (Açıkel ve Polat, 2010: 19).

Resim 1. China Daily gazetesindeki haberin aktarımı

Kaynak: Zübeyir Koçulu, *Gerçek Hayat Dergisi*, 2009, 474: 30.

Dergilerin gündemi, 2009 olayıyla sınırlı kalmamış, Doğu Türkistan tarihinde yıkıcı etki bırakan 1997 Gulca katliamı da İslami gruplar tarafından ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. 1997 yılında Kadir Gecesi’nde ibadetlerini yerine getirmek için toplanan kadın ve çocukların tutuklanması üzerine başlayan protestolar Çin hükümeti tarafından şiddetle bastırılmıştır. Üç binden fazla kişinin tutuklandığı olayla ilgili dönem yayınlarının aksine 1999 yılında *Mazlumder*, idam edilecek gençler için yardım çağrısında bulunmuştur. Devleti bölme suçundan idam cezasına çaptırılan Abdüsselam Şemseddin ve arkadaşları için kampanya başlattıkları dergi aracılığıyla duyurulmuştur (Mazlumder, 1997: 11). Referans alınan dergi yazısındaki bilgiler, resim 2’de aktarılmıştır. *Baran* ise Gulca katliamı ile ilgili; “Gulca Katliamı Yıl Döneminde Çin Protesto Edildi”, “İsveç Çin Konsolosluğu Önünde Eylem” ve “Gulca Katliamı’nın 15. Yılı Münasebetiyle Panel Düzenlendi” başlıklı yazılarında bu olayın yıldönümü münasebetiyle

yapılan protestolar ve etkinlikler aktarılmış, Çin hükümetinin Uygurlara karşı soykırım işlediği belirtilmiştir (2009: 17, 2012: 15).

Resim 2. Faaliyet Raporu'nda Uygur Gençlerine Destek Çağrısı

Kaynak: Mazlumder Dergisi, 28, 1999: 11

Doğu Türkistan'da Uygurlara yönelen eylemler İslam'a karşı bir ideolojiye dayandırılrsa da bölgenin jeopolitik konumu ve sahip olduğu zenginlikler sıklıkla İslamcı dergilerde tahlil edilen bir konu olmuştur. Bölgede 5 binden fazla maden ocağında 118 farklı maden çıkarılmakta bir başka ifadeyle Çin'e ait maden ocaklarının %85'i bu bölgede bulunmaktadır (Uçar, 2013: 12). Bu sebeple İbrahim Ali Uçar (2013: 13), Çin'in Doğu Türkistan'ı "altın yumurtlayan kaz" olarak gördüğünü ifade etmiştir. Bölgede başta petrol olmak üzere zengin demir yataklarının da varlığını belirten Uçar'ın altını çizdiği bir husus da Batılı devletlerdir. Batılı devletleri, "insan hakları önemlidir diyen bu devletler, yaklaşık 100 yıl önce olan 'sözde Ermeni soykırımını' günümüzde dün olmuş gibi konuşmakta ancak fotoğraflar ve videolar ile kanıtlanan Uygur soykırımını sadece izlemekle kalmaktadır" sözleri üzerinden eleştirmiştir (Uçar, 2013: 13).

3.1.2. Amerikancılık Bağlamında Uygur Türkleri

Uçar'ın tartıştığı konuyu geniş bir boyutta değerlendiren Ali Kaçar'a göre (2009: 7), Urumçi'de vuku bulan olaylar etnik bir çatışmadan ziyade küresel bir rekabetin ürünüdür. Doğu Türkistan üzerinde çıkar gözeten emperyal ülkeler de en az Çin kadar sorumludur ki bu ülkelerin başında "ABD, İngiltere, Hindistan ve Rusya" bulunmaktadır (Kaçar, 2009: 7). Ali Kaçar'ın değindiği bir diğer konu Rabia Kadir'in ABD'de olmasıdır. ABD'yi yanına alarak vereceği mücadelede ilk olarak ABD'nin bölgede küresel emperyal politikalarını gerçekleştirmesine olanak sağlayacağına dolayısıyla ABD'den destek olarak mücadelesinde başarılı olamayacağına, "Irak'ta Saddam, İran'da Şah, Mısır'da Enver Sedat, Filipinler'de Marcos ve Iraklı Kürt lider Molla Mustafa Barzani" üzerinden örnek göstermiş ve ABD 'ye güvenmenin bedelinin yıkıcı olduğundan bahsetmiştir (Kaçar, 2009: 7).

ABD'nin politikalarına karşı bir diğer tenkit Tuncay Aksoy tarafından kaleme alınan "Soykırımı Unutturuyorlar!" yazısında görülmektedir. Aksoy (2009: 5), Türkiye'nin "Uygur Meselesi Çin'in İç meselesidir!" söylemini temel alarak, bu söylemi; "11 Eylül olayından sonra da ABD'nin egemenlik kurması yolunda özellikle devam ettirilen emperyalizmin kullandığı bir numaralı argüman" olarak tanımlamıştır. Devamında NATO, BM gibi uluslararası terörle mücadele kuruluşlarının Irak ve Afganistan'daki faaliyetlerini örnek göstererek, ABD emperyalizmi altında işgal görmüş bu ülkelerin iç işlerine karışmaktan ziyade ülkelerin yönetim sistemlerini değiştirdiklerine ve bu değişikliğe tarihte tanıklık edildiğine değinmiştir (Aksoy, 2009: 5). Kısacası tarihte Bosna, Çeçenistan günümüzde Afganistan ve Irak katliamların bir numaralı ortağı olan Çin'in Uygurlara karşı eylemlerine sessiz kalarak karşılık verdiklerinin altını çizmiştir (Aksoy, 2009: 5). Konuyla ilgili son örnek *Baran'da* Fazıl Duygun'un Gönüldaş Carlos ile yaptığı röportajdır. Carlos röportaj sırasında Türkiye'nin Çin'e karşı "soykırım" suçlaması yapmaktan vazgeçmesi gerektiğini "Amerikan emperyalizmi tarihte milyonlarca Müslümanı katletti" cümlesi üzerinden tahlil etmiş; tarihte Somali, Sudan, Irak, Afganistan ve İran'da yaşananların arkasında Çinlilerin olmadığını bu nedenle ABD'ye karşı önlem alınması adına Türkiye'nin askeri üsleri kaldırılması gerektiğine dikkat çekmiştir (Duygun, 2009: 8-9). Buna ek olarak, Amerika ve müttefiklerinin Guantanamo'ya gönderdiği Uygurlara da değinmiştir (Duygun, 2009: 8-9). Guantanamo'ya gönderilen Uygurlar konusunu "ABD, Guantanamo'daki Doğu Türkistanlılara İşkence Yaptırmak İçin Çin'den İşkenceci Getirtmiş" başlığıyla ele alan *Baran* (2007: 22), İtalya'da basılan *Corriere Della Sera* gazetesindeki haberi aktarmıştır. Gazetede, 2002 yılında Pakistan yetkilileri tarafından tutuklanarak; terörist oldukları gerekçesiyle 5000 dolar karşılığında, ABD hükümetine teslim edilen 18 Uygurlunun, Guantanamo'ya sevk edildikten sonra yapılan sorgulamalar sonucu suçsuz oldukları tespit edilmiştir (Baran, 2007: 22). 2000'li yıllarda yapılan bu tenkitlerin ilk örnekleri 1960'lı yıllarda görülmüştür. Örneğin "Doğu Türkistan Faciası" başlıklı yazıda dünyanın birçok bölgesinde vahşetin hüküm sürdüğü sırada "fezayı fethetmek" için devletlerin yarıştığına değinilmiş BM'in oynadığı "insanlık komedisinin "ne zaman biteceği sorulmuştur (Kaplı, 1961: 21).

3.2. Milliyetçi Dergiler

Milliyetçi Dergiler Projesi veri tabanından *Töre, Orkun, Büyük Türkeli, Serdengeçti, Milli Yol, Genç Arkadaş* ve *Devlet* dergileri araştırma için seçilmiş ve Uygur Türklerine yaklaşımları incelenmiştir. Çalışmanın kaynağını oluşturan bu dergiler 1952-82 tarihleri arasında çıkarıldığı için güncel bir yayın bulunmamaktadır. Bu nedenle günümüzde milliyetçi ideolojinin Uygurlara yaklaşımının incelenmesi adına Türk Yurdu'na ait dijital platformdan dergi sayıları 2009-2020 yılları esas alınarak tasnif edilmiştir.⁴ Bu bölüm, "Uygur Türklerinin tarihi, komünizmin ve dış güçlerin müdahalesi" temalarıyla sınırlandırılmıştır.

⁴ Elbette bu dergi tek başına Türkiye'de milliyetçiliği temsil etmemektedir. Derginin seçilme gerekçesi milliyetçi çevreler üzerinde en etkili ve genel kabul gören dergilerden biri olmasıdır.

3.2.1. Uygur Türklerinin Tarihi

Doğu Türkistan'da yaşayan Türklerin çoğunluğuna Uygur adı verilmiştir (Subutay, 1971: 27). Uygur kelimesi “şehirde oturan” anlamına gelmekte ve farklı bir etnik mensubiyeti değil belli bir yaşam düzenini temsil etmektedir. Fakat Çin yetkilileri, Stalin tarafından öne çıkarılan “milletler siyasetinden” esinlenerek Uygur sözünü Türkleri ayıracak bir şekilde kullanmışlardır (Subutay, 1971: 27). Uygurların yaşadığı Doğu Türkistan topraklarında tarihi 1800'lere uzanan Türk-Çin mücadelesi yaşanmış milliyetçi gruplar bu mücadeleyi sayfalarına taşımış özellikle de Doğu Türkistan'daki nüfus miktarı üzerinde durmuşlardır. İki yüzyılı aşan bu mücadele döneminde “Doğu Türkistan'daki millettaşlarımızın miktarı ne kadardır!” sorusu üzerinden konuyu ele alan Subutay (1971: 27), Çin resmi kaynaklarındaki rakamlardan elde edilen sonuçların birbirini tutmadığına değinerek; Mehmet Emin Buğra'nın, Türk Ocağı'nda verdiği konferansa atıfla, nüfusun 8-9 milyon kişi olduğunu fakat Çin kaynaklarında kullanılan dört farklı istatistik sonucunda nüfusun 3-6 milyon arasında olduğunu ifade etmiştir. Osman Ölmez (1975: 3) ise “Doğu Türkistan” başlıklı yazısında “Kızıl Çin istilasından önce Doğu Türkistan'ın 8 milyonluk nüfusunun 7 milyonunun Müslüman Türk” olduğunu belirtmiştir. Söz konusu mücadele dönemi “bağımsızlık, hürriyet” kavramları altında *Büyük Türkeli'nde* Hayıt Bay Mirza'nın kalemiyle 1700'lü yıllar temel alınarak, idam edilen liderler ve vuku bulan çarpışmalar anlatılmıştır. Bununla birlikte Mirza (1962: 4), 1763 yılında Çin başkumandanı Chao-Hiu'ya ait raporda yer alan; Doğu Türkistan'da 3 yıl içerisinde “1 milyon 200 bin kişinin kurşuna dizildiği ve 12 bin kişinin Çin'e esir olarak gönderildiği” bilgisini aktarmıştır. Nihayetinde yazılarında odaklandığı konunun Rus ve Çin'in şiddet politikaları olduğuna, yakın tarih veya kültür olmadığına değinen Mirza, bu mücadelede 1938'de yaşananları şu şekilde özetlemiştir: “Şarkı Türkistanlıların kahramanca hareketleri en feci bir zulüm ve şiddet hareketleri ile bastırıldı ve 80 binden fazla Türkistanlı kurşuna dizildi” (1962: 4). Bununla birlikte 1950'lerde idam edilen liderlerden Han Hacı ve Osman Batur'un maruz kaldığı işkenceler şu şekilde izah edilmiştir: “Han Hacı, komünistler tarafından esir edilerek çeşitli işkenceler sonrasına boynunda 'hain komünizm düşmanı' ibaresinin bulunduğu bir levha ile sokaklarda dolaştırıldıktan sonra şehit edilmiş benzer şekilde Osman Batur'da Urumçi'de kurşuna dizilerek şehit edilmiştir” (Mirza, 1962: 6). Çin ordusuna karşı uzun bir süre “gerilla harbi yapan Batur, Doğu Türkistanlı Türkler arasında efsanevi bir kahraman hüviyeti kazanmış” esir düşürülüp idam edilmesi sonucunda ise Doğu Türkistanlılar, mücadelelerini durdurup ikinci vatanları olarak gördükleri Türkiye'ye iltica etmişlerdir (Ayyıldız, 1963: 23). Bu bağlamda iltica bilgilerinin yer aldığı *Orkun'da* Ayyıldız gazetesi (1963: 23), bir süre önce Tibet'te yaşanan olaylara hassasiyet gösteren Batılı devletlerin ve medyalarının, Doğu Türkistan'daki olaylar karşısında sessiz kaldıklarına değinmiştir.

3.2.2. Komünizmin ve Dış Güçlerin Müdahaleleri

Çin hükümeti Doğu Türkistan'daki Türkleri Çinlileştirme siyasetini amaçlamış bu amaç doğrultusunda tarihte Sovyet Rusya'nın Batı Türkistan'da uyguladığı “toptan imha siyasetini” kullanmıştır (Kazakbalası, 1976: 9). İlgili durumu dünya gündeminden gizlemek için yine Rusların

uyguladığı ‘hiçbir yabancı sokmama ve içeriden de dışarıya hiç kimse çıkarmama’ planını tatbik etmiştir (Kazakbalası, 1976: 9). Ancak iki ülke ortak planın idaresinde işbirliği yapıyor gibi yansıtılsa da *Devlet’te* ele alınan bir diğer konu iki ülkenin Doğu Türkistan meselesindeki ihtilaflarıdır. “Doğu Türkistan Çin ile Rusya arasında en büyük ihtilaftır” başlıklı yazıda, iki ülkenin halledemeyecekleri tek ihtilafın Doğu Türkistan meselesi olduğu iddia edilmiş; bölgede sürekli yaşanan çatışmaların nedeni olarak görülmüştür (Devlet, 1976: 9). Dergide yer alan “Doğu Türkistan Müslümanlarının mücadelesi” adlı metinde, neredeyse her yıl bir bölgede ya da şehirde yaşanan ayaklanmanın Ramazan ve Kurban Bayramı’na denk geldiğine dikkat çekilmiş, Çin yönetiminin Bayram namazlarına izin verilmediği belirtilmiştir (Devlet, 1976: 9). Bu noktada Doğu Türkistan meselesinde devletlerin tutumunu İsa Yusuf Alptekin (1970: 6-7), “(...) Tibet’i Birleşmiş Milletlere üç defa Budist devletler getirdi ama Türkistan’ın aynı derecede haklı davasını getirecek iki devlet çıkmadı. 14 Arap devleti Filistin’in arkasında, Pakistan Keşmir davasının peşinde fakat 60 milyon, Rus ve Çin sömürgesi Müslümanların durumları ve davalarıyla ilgilenen hiçbir devlet ve hükümet yok. Dindaş ve ırkdaşlarımızın lakaytlığı bize komünist zulmünden daha acı geliyor” sözleriyle eleştirmiştir.

“Tanrı Dağı kadar Türk Hira Dağı kadar Müslümanız” metaforunu temel alan *Serdengeçti’de* (1952: 9), “Doğu Türkistan’da Rus İstila ve Terörü” başlığı altında İsa Yusuf Alptekin’in “Bolşevik mezalimine” ait çıkardığı broşürde yer alan insanlık dışı bazı kesitler takdim edilmiştir. Kesitte yer alan bilgilere göre, Doğu Türkistan’da Ruslar, gizli fakat belirgin eylemlerindeki emellerine, 1933 yılında çıkan milli isyan ile erme fırsatı bulmuştur (Serdengeçti, 1952: 9). Nisan 1933’te Şın-Şisey adında bir Çinlinin aracılığıyla Doğu Türkistan’da Rus işgali başlamış ve Ekim sonunda askerler Gulca’ya girmiştir (Kurban, 1982: 63). Rus birlikleri Doğu Türkistan’ı işgal eder etmez Doğu Türkistan Cumhurbaşkanı Hacı Niyaz, Başbakan Mevlâna Sabit ve kabine üyelerinin yanında esnaflar, valiler ve din adamları idam edilmiştir (Serdengeçti, 1952: 9). *Serdengeçti’de* aktarılan kesitin devamında “korkunç Rus kâbusu” tanımıyla tarihin en karanlık döneminde bile görülmemiş “...Eksi otuz derecede buz bloklarına yatırma, vücudu keskin uçlu demir taraklarla tarama, ağız ve burun deliklerine kostik ve diğer yakıcı asitler dökme, kızgın demirle vücudu dağlama/dağlanmış vücuda kızgın yağ dökme...” gayri insani işkencelere, Türkler bu süreçte maruz kalmıştır (Serdengeçti, 1952: 9).

Töre vasıtasıyla Maslahat İdaresinde hatıralarına değinen Doğu Türkistanlı İklil Kurban (1982: 60), Rus-Çin arasındaki uyuşmazlığın mahiyetini “*Milliyetçi damgası Türklere, Sağcı damgası Çinlilere hastı bir Türkün sağcı olması milliyetçiliğiyle bağlantılı bir durumken Çinli birisinin milliyetçilik ile yargılanması olası bir durum değildir; zira, Çinliye ait olan milliyetçilik her Çinli vatandaş için faydalı, ayrıca “azınlıklar nihayete erdirilmeli, komünizm kaideleri hususunda dünya, Rus yahut Çinlinin vatani olmalıymış”* cümlesiyle dile getirmiştir. İklil Kurban, Çin’in stratejik planını ve ideolojisinin pragmatik politikasını bu sözleriyle vurgulamıştır. Genel bağlamda birden fazla Milliyetçi dergide yer alan Çin’in stratejik planlarını uygulama programları, *Millî Yol’da* (1962: 13) maddeler halinde düzenlenmiştir. Söz konusu maddelerin bir kısmı şu şekildedir:

• Kaşgar'dan yerli halk çıkartılıp, hiçbir yerleştirme tedbiri almadan, çöllük ve dağlık alanlara sürülmekte, Orta Asya'nın sert kışı karşısında ölüm, muhakkaktır.

• Boşaltılan bölgelere, Çinli vatandaşlar yerleştirilmektedir.

• Türklere ait yerleşim alanlarında, Türklerden kalan son izleri silmek için, binalar tadil edilmekte veya yeniden inşa edilmektedir. Türk mimari geleneği yerini, Koyu Çin geleneğine bırakmakta, bölge adları Çinleştirilmektedir.

• Türklere ait mezarlar imha edilerek ölen Türklerin cesetleri aileleri tarafından gömülmesine izin verilmeden ellerinden alınarak makinelerde kıyılıp gübre haline getirilmektedir.

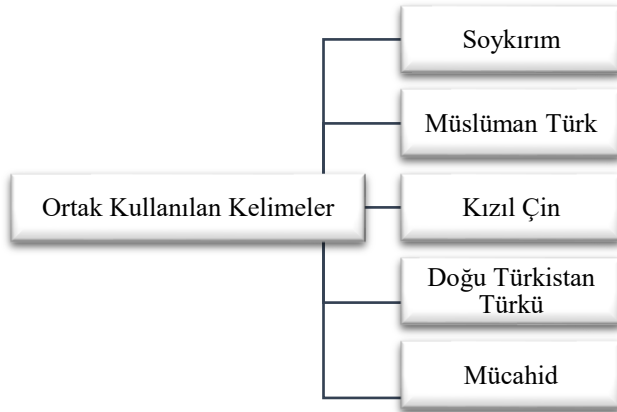
2009 yılında yayınlanan *Türk Yurdu'nda* “Doğu Türkistan Türklerine yapılan Katliamı Kınıyoruz” adlı çalışmada Urumçi katliamı anlatılmıştır. Yapılan çalışma değerlendirildiğinde Çin hükümeti, tarih boyunca izlediği emperyalist politikalarını devletlerin gözü önünde sürdürmektedir. Hükümetin milyonlarca km²'lik bir bölgeyi hapisane haline getirmesi ile uygulanan kölelik rejimine maruz kalan 30 milyona yakın Uygurlu, militarist yönetim altında hayatta kalmaya çalışmıştır (Türk Yurdu, 2009: 20). Türkiye'nin bu katliama ve yönetime karşı eleştirisi Çin basınında Türkçülük ideolojisi ile değerlendirilmekte “sözde Ermeni soykırımı” ve “Kürt sorunu” ile karşılık verilmektedir. (Ekrem, 2009: 27). Orta Asya Çalışmaları Enstitüsü (ICAS) başkanı Pan Zhiping'e göre Türkiye, Pan-Türkizm ideolojisini gerçekleştirmek için ayrılıkçı Doğu Türkistanlılara sahip çıkmaktadır (Ekrem, 2009: 27). Mehmet Seyfettin Erol (2013: 20), Urumçi katliamına ek olarak Hoten ve Kaşgar'da Uygurların ölümüne kayıtsız kalan uluslararası kamuoyunu dut yemiş bülbüle benzetmektedir. Nitekim bilindiği üzere Doğu Türkistan coğrafyası, Çin'in sınırlarının dörtte birini oluşturmaktadır. Bundan dolayı Orta Asya'da meydana gelen bir çatışma doğrudan Doğu Türkistan'ı etkilemektedir ki Doğu Türkistan'ı etkileyen bir meselede 11 Eylül sonrası Çin'in güvenlik doktrinlerindeki dönüşümüdür. Erol'un (2013: 20-22), “Yeni Büyük Oyunda Doğu Türkistan ve Çin'in Terör Politikası” adlı yazısında bu dönüşümler incelemeye tabi tutulmuştur. 11 Eylül saldırısı itibariyle terör, küresel bir güvenlik meselesi olarak dünya siyasetinin gündemine yerleşmiştir. Bu saldırı öncesinde Çin hükümeti, Uygurlar konusunda yapılan eleştirilere karşı iç politika meselesi olduğunu savunurken 11 Eylül sonrasında küresel terörizmin bir unsuru olduğunu ileri sürmüşlerdir (Erol, 2013: 22). İleri Kutluk'un (2009: 21) “Türk ve İslam Dünyası'nın Doğu'daki Kalesi Doğu Türkistan Düşüyor mu?” adlı yazısı ise 11 Eylül sonrasında Uygurlara yönelik uygulanan politikadaki değişimlere referans kaynağıdır. Bahsedilenlere ek olarak 11 Eylül'deki terör saldırısı sonucunda önce Üniversitelerde “çift dilli eğitim” bahanesi altında Türkçe eğitim programları aşamalı kaldırılmış; kamu kurumlarına işçi ve memur alımında Uygurlar izole edilmiş tüm bu uygulamalara karşı çıkanlar ise “bölücü ve terörist” olarak suçlanmıştır (Kutluk, 2009: 22). Suçlamaların boyutu belirli olaylarla sınırlı kalmayıp daha geniş bir etki alanını kapsamaktadır. Örneğin, Doğu Türkistan'da 2016 yılında ilan edilen sıkıyönetim kapsamında Abdurehim Heyt bestelerinde “yiğit ve şehit” kelimelerini tercih ettiği için Çin hükümeti tarafından “milli ayrılıkçı, radikal bölücü” olarak suçlanmıştır (Kurban, 2020: 49). Karluk (2020: 27), “Doğu Türkistan Gerçeğinde Anlamsızlaşan Muhafazakâr Siyasal Söylemler” başlıklı çalışmasında, 2016

yılında ilan edilen sıkıyönetim dönemi içinde etnik, kültürel, sosyal ve ekolojik soykırımlara karşı; “Türk-Müslüman devletlerin siyasetçileri ve medyası sessiz kalmayı tercih etmiş veya pişkin, ezik, suçlu psikolojisiyle bütün olup bitenleri Amerikan propagandası” şeklinde aktardıklarını ifade etmiştir. Küresel kamuoyunun ve basının görmedim, duymadım, bilmiyorum dediği Doğu Türkistan’ın %85’i Türklerden oluşmaktadır (Uyanık, 2020: 29). Fakat bu oran karşısında Çin hükümeti, “Çin tarzı sosyalist piyasa ekonomisi”, “Reform ve Açılma” stratejileri ile Türk-İslam dünyasında pazar ve hammadde elde ederek güçlü lobi ağları ile marjinalleşme sürecini hızlandırmıştır (Karluk, 2020: 27). Çin hükümetinin çeşitli krediler, “rüşvetler” ile politik bir düzeyde iş birliği yaptığı Türk-İslam devletleri dünya kamuoyunda esefle karşılanmış olumsuz izlenim bırakmış; “Edirne’ye Enver gelmesinde kim gelirse gelsin” tutumuyla Çin’in menfaatine destek veren, kendi argümanlarını zayıflatan bazı Türkçü ve Türk milliyetçi siyasiler ise sadece Uygurlar arasında değil Türkler arasında da saygınlığını yitirmiştir (Karluk, 2020: 26).

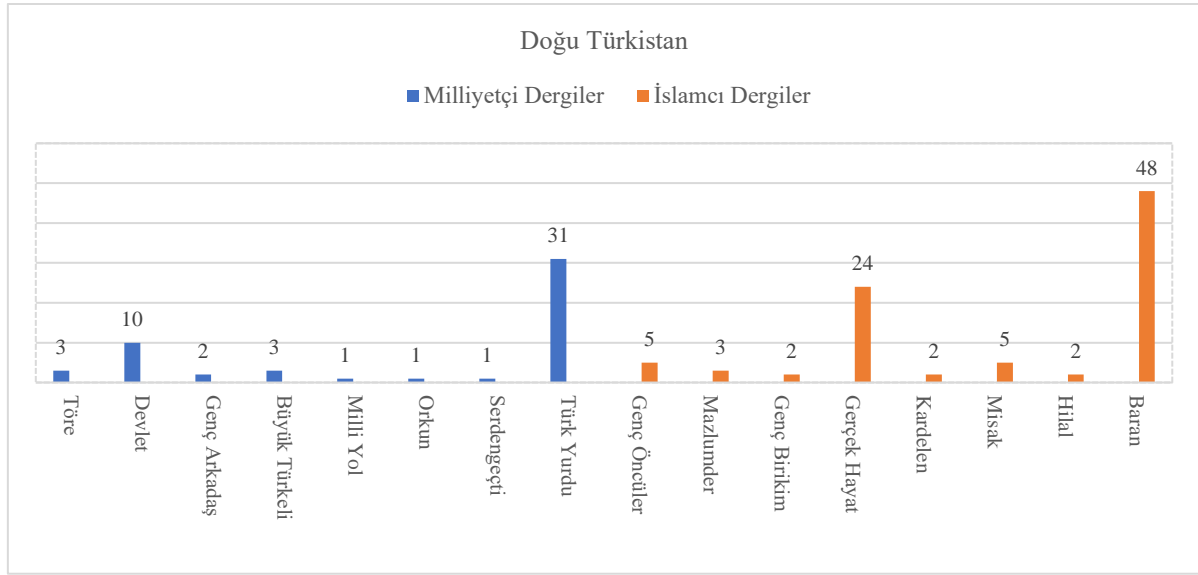
4. KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

Bu bölümde, çalışmaya dahil edilen dergilerde odaklanılan konu, Uygur Türklerinin İslamcı ve milliyetçi söylemlerde nasıl kavramsallaştırıldığıdır. Uygurları anlatırken tercih edilen ifadeler dergilerin yaklaşımları belirlemekte önemlidir. Bu nedenle, dergilerin ya da yazarların kullandıkları söylemler taranmış ve inceleme sonucunda elde edilen siyasi argümanlar, farklı görüşlere dayanan dergilerin ifadelerinde sıkça tenkit edilen bir konu olmuştur. Bununla birlikte “Soykırım”, “Müslüman Türk”, “Kızıl Çin,” Doğu Türkistan Türkü” ve “Mücahid” gibi kelimelerin milliyetçi ve İslamcı dergilerde ortak kullanıldığı tespit edilmiş ve Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. İslamcı ve Milliyetçi Dergilerde Ortak Kullanılan ve Ön Plana Çıkan Kelimeler

İslamcı ve milliyetçi dergi yayınlarında “Doğu Türkistan” kelimesi yazı başlıklarında taranmıştır. İslamcı dergilerde 91, milliyetçi dergilerde 52 tane haber/yorum başlığına ulaşılmıştır. Grafik 1’de metinlerin dergilere dağılımı verilmiştir.

Grafik 1. Metin Başlıklarının Dergilere Dağılımı⁵

Grafikte belirtilenlerin dışında *Mazlumder*, *Kardelen* ve *Hilal* dışında *Baran* ve *Gerçek Hayat*'da 2'ser geri kalanlar da ise 1'er kere "Uygur Türkleri" ifadesi yazı başlıklarında kullanılmıştır. Milliyetçi dergilerde ise sadece *Töre*'de 1 başlıkta yer almıştır. Ayrıca "Müslüman Uygur" ifadesi sadece *Baran*'a ait yazı başlıklarında görülmüştür. İslami düşünce altında yayın yapan *Baran*'da yer alan haber/yorum metinlerinde sıklıkla "Müslüman Türk, Uygur Müslümanları, Doğu Türkistan Türkü ve İşgalci Çin" kelimeleri kullanılmıştır. Belirtilmelidir ki toplamda 12 sayının değerlendirildiği dergide Çin'e karşı soykırım suçlamaları yapılırken Carlos ile yapılan röportajda tam tersi fikirler paylaşılmış; bağımsız bir Türkistan'ın gerçekçi hedef olmadığı aktarılmış ve Uygurlar için "Uygurlu Mücahid" söylemi tercih edilmiştir (Duygun, 2009: 8-9). "Çinlileştirme siyaseti" kavramının öne çıktığı yazar/makale metinlerinde *Misak* (2000: 14) ve *Kardelen* (Uçar, 2013: 12), Uygurların maruz kaldığı politikaları "soykırım" olarak adlandırmış *Genç Öncüler* (Açikel ve Polat, 2010: 20) ise "kültürel soykırım" ifadesini kullanmıştır. Ayrıca metin içerisinde komünizmi vurgulamak için kullanılan "kızıl Çin" ifadesi *Genç Birikim* ve *Hilal*'de rastlanmıştır. Bu bilgilerin yanında Doğu Türkistan'ın tarihi, nüfusu ve öne çıkan liderleri hakkında *Genç Öncüler* ve *Genç Birikim* dışında ayrıntılı anlatımlara başka bir dergide yer verilmemiştir. *Mazlumder* ise yardım çağrısında bulunarak Çin hükümetinin gizli ve adil olmayan yargılamalar yaptığını değinmiştir. İslami yazarlar, metinlerinde genellikle dini özgürlüklerin ihlal edildiği belirli olaylar üzerinde durmuştur. Bu olaylar içinde Gulca ve Urumçi katliamı belirgin bir rol üstlenmiştir. Temel bilgileri dışında analitik bir çerçevede incelenen ve protesto edilen bu olaylar sonrasında dini öğretilerin ve eylemlerin kısıtlanması ağırlıklı olarak 2009 yılı itibarıyla islamcı dergilerin gündemi olmuş ve yapılan çalışmaların temasını oluşturmuştur.

Milliyetçi görüşe ait dergilerde "kızıl Çin, kızıl bayrak, Müslüman Türk, Doğu Türkistan Türkleri ve Millidaş" kavramları ön planda tutulmuştur. Milliyetçi yazarlar, etnik ortaklaşmadan kaynaklı olarak

⁵ Baran'da başlangıç tarihi 2009 (Urumçi Katliamı) olarak sınırlandırılmıştır.

Uygurların Türklüğünü öne çıkartarak kamuoyu desteği ve farkındalık yaratmak adına Uygurların tarihine her fırsatta ayrıntılı olarak değinmiştir. Örneğin, Hayıt Bay Mırza (1962: 3), (1962: 3), (1962: 6) bu tarihsel süreci *Türkeli*'nde üç sayıda anlatmıştır. Yine benzer şekilde, *Töre ve Millî Yol*'da tarihsel tetkik yapılmış dönemin önemli milli liderlerinin hayatları ve idam süreçleri tüm şeffaflığıyla aktarılmıştır. Milliyetçi dergilerde yer alan bazı yazılar anılar üzerinden yazılmış özellikle Doğu Türkistanlı İklil Kurban ve A. Şekûr Turan yaşadıklarını anlatmıştır. Turan, Erkin Alptekin ile anılarından bahsetmiş ve Alptekin'in Doğu Türkistan için yazdığı kitap hakkında bilgiler paylaşmıştır. Turan'ın "Uygur Türkleri" kitabının incelemesini yaptığı bu metninde E. Alptekin'in Doğu Türkistan için önemli bir ismi ifade eden babası İsa Yusuf Alptekin'e tabii olduğu belirtilmiştir (Turan, 1978: 35). Ayrıca dönem yayınlarından farklı olarak *Büyük Türkeli*, "Şarki Türkistan, Milliyetçi Mücahid" söylemlerini kullanmıştır. Tablo 2'de hem İslamcı hem de milliyetçi dergilere ait özgün söylemler verilmiştir.

Tablo 2. İslamcı ve Milliyetçi Dergilerde Kullanılan Bazı Özgün Söylemler

İslamcı Dergiler	Kültürel Soykırım
	Müslüman Uygur Türkü
	Uygurlu Müslüman
Milliyetçi Dergiler	Şarki Türkistan
	Millidaş
	Türkistan Milliyetçiliği

İslamcı ve milliyetçi dergi yazarları ağırlıklı olarak insanlık dışı eylemlere ve politikalara değinmiş; değinirken birbirinden tamamen farklı söylemler kullanmışlardır. Bu farklılık dönem şartlarına göre değişiklik göstermiştir. Yayın yılları 1980'lerin öncesine dayanan milliyetçi dergilerin yazılarında ağır bir lisan kullanılmıştır. Bununla birlikte her iki yaklaşım, Uygurların tarihte karşılaştığı çeşitli işkenceleri kapsamlı bir anlatım ile kaleme almıştır. Anlatımlarda "kızıl" ifadesine sıkça yer verilmesi, iki yaklaşımın da Uygurlar konusunda komünizm karşıtlığında ortaklaştıklarını ve bunu bir tehdit olarak gördüklerini göstermiştir. Uygurların siyasi ve toplumsal prensiplerine yönelik uygulanan kısıtlamaları ve yasakları dünya geneline aktarmayı amaçlayan dergilerin bir diğer ortak noktası farklı yorumlarla aynı konuyu eleştirmeleridir. Bu konu, ABD, Batı Emperyalizmi ve diğer Batılı Devletlerdir. Eleştirinin temel noktası, Batılı devletlerin duyarsız kalmaları, bölgedeki nüfusun Müslüman Türk olması neticesinde adeta Çin'e hibe edilmesi (Aksoy, 2008: 11) ayrıca 11 Eylül sonrası Doğu Türkistanlıların terörist olarak anılmasıdır. Tüm bu bilgilerle birlikte literatürde Türk-İslam yurdu olan Doğu Türkistan için (Kul, 2019: 13), makul bir ideal çizen bu kaynaklarda dini ve milli aidiyetlerle sınırlı kalmadan Doğu Türkistan'ın kuruluş tarihinden beri süregelen politikaların güvenlik önlemleri ve terör altında maruz kaldığı insanlık dışı eylemler örnekler aracılığıyla takdim edilmektedir.

SONUÇ

Türk-İslam kimliğine sahip Uygur Türkleri, bugün Çin yönetimi altındaki Doğu Türkistan'da yaşamaktadırlar. Doğu Türkistan, yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin yanında tarihi ve modern ticaret

yollarının merkezinde yer almaktadır ve Batı-Doğu arasında önemli bir bağlantı kurduğu için müstesna konumdadır. Bu nedenle küresel düzeyde politik çatışmalar tarihin her döneminde yaşanmıştır. Çoğunlukla Müslüman olan Uygurların, dini ve etnik kimlikleri nedeniyle Çin'in ayrımcı ve baskıcı politikalarına maruz kaldığı; eğitim kampları ve zorunlu işçilik gibi uygulamalarla self determinasyon haklarının suistimal edildiği bu çalışma ile aktarılmıştır. Bu politikaların artmasının etkisiyle Uygurlar çeşitli ülkelere göç ederek bu süreçte yaşananları başta sivil toplum örgütleri ve çeşitli yayınlar vasıtasıyla dünya kamuoyuna aktarmışlardır. Uygur Türklerine yönelik hem Türk dış politikasının hem de İslamcı ve milliyetçi dergilerinin bakışının araştırıldığı bu çalışma, Uygurların dini ve etnik kimliklerinin daha nüanslı anlaşılması için önemli bir kaynaktır. Çin hükümetinin uluslararası arenasında sunduğu "iç-güvenlik tezi" birçok ülke tarafından kınanırken birçoğu tarafından desteklenmiştir. Türkiye ise Uygur meseline net bir duruş göstermemiş dış politikada mutlak dost-düşman olmadığını tekrar gündeme getirmiştir. Bu bağlamda çalışmanın ilk bulgusu şu şekildedir; AK Parti hükümeti, Çin ile kurulan ilişkileri sarsmamak adına daha dengeli bir yaklaşım tercih etmiştir. Aksine diğer partiler konuya iktidar partisinden farklı yaklaşmış ve tartışmıştır. Türkiye siyasetindeki dalgalanmalar istikrarsızlığı beraberinde getirmiş mutlak bir çözüm önerisi iç ve dış siyasette görülmemiştir. Çalışmanın diğer bulgusu, dergilerin Uygurların yaşadıkları, adalet arayışları ve beklentilerinin aktarılmasındaki rolünün önemidir. İslamcı düşünürler dini kimliğin korunması gerektiğini, Uygur topluluğunu birleştiren bir güç olduğunu vurgulamıştır. Bu kimlik, politika yapma sürecinde ve dış politika kararında destekleyici bir güç niteliğindedir. Ayrıca bu yayınlar Uygurların İslami değerlerinin somut örneklerini daha geniş bir kitleye taşıyıp farkındalık oluşturulmasında etki etmektedir. Benzer yaklaşım milliyetçi dergilerde de görülmektedir. Milliyetçi söylemler, tarihi bağları ve kültürel mirası ön planda tutarak ulusal birliğin bileşeninin etnik kimlik olduğunu vurgulamış bu kimliği direniş kaynağı olarak görmüşlerdir. Sonuç olarak dine ve/veya etnik kimliğe dayalı ideolojilerin somutlaştırılmasında belirleyici olan dergiler Uygurların kolektif kimliklerini güçlendirmiş ve muhtelif yönlerini yansıtmıştır.

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ BEYANI

Etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasına gerek olmayan bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

DESTEK BEYANI

Araştırma herhangi bir kurum ve kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

ÇIKAR BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Tablo 3. Çalışmada Kullanılan Dergilerin Bilgileri

Dergi Adı	Yayın Yılı	Dergi/İmtiyaz Sahibi	İdeolojik Pozisyon
Baran	2007-2016	Bünyemin Eser	İslamcı
Genç Öncüler	2003-2016	Abdullah Yıldız	İslamcı
Hilal	1958-1993	Salih Özcan.	İslamcı
Gerçek Hayat	2000-2016	Taceddin Ural, Türkler Saltabaş, Ali Adakoğlu ve Mustafa Albayrak	İslamcı
Mazlumder	1996-2005	Şadi Çarsancaklı	İslamcı
Genç Birikim	1988-2016	Kasım Buluş	İslamcı
Kardelen	2001-2016	Ali Erdal	İslamcı
Misak	1990-2016	Hüsnü Aktaş	İslamcı
Töre	1971-1982	Emine İşinsu'dur.	Milliyetçi
Orkun	1962-1964	İsmail Hakkı Yılanlıoğlu	Milliyetçi
Büyük Türkeli	1962	Hasan Oraltay	Milliyetçi
Serdengeçti	1947-1962	Osman Yüksel	Milliyetçi
Millî Yol	1962	Necati Bozkurttur	Milliyetçi
Genç Arkadaş	1975-1976	Mustafa Verkaya	Milliyetçi
Türk Yurdu	1987-2023	Kurucusu Yusuf Akçura. Dergi sahibi Prof. Dr. Mehmet Öz.	Milliyetçi
Devlet	1969-1978	Halil Özyıldız.	Milliyetçi

Kaynak: İslamcı Dergiler Projesi, <https://idp.org.tr/>, Milliyetçi Dergiler Projesi, <https://www.milliyetci.org/dergiler>, Türk Yurdu Dergi sayıları <https://www.turkyurdu.com.tr/dergiler.php>

KAYNAKÇA

- Açikel, N. & Polat, İ. (2010). Doğu Türkistan "Asya'nın Garip Coğrafyası, *Genç Öncüler Dergisi*, 55 (18-21).
- Akın T. (2009). Kazanan Doğu Türkistandır, *Baran Dergisi*, 131(11).
- Aksoy T. (2009). Soykırım Unutturuluyor, *Baran Dergisi*, 132(5).
- Aksoy, T. (2008). Doğu Türkistan'da Sönen Olimpiyat Ateşi, *Baran Dergisi*, (84),11.
- Alptekin, İ. Y. (1970). Doğu Türkistan'ın İstiklal Davası, *Devlet Dergisi*, 46 (6-7).
- Aydın, G. & Yüce, M. (2020). Baskıcı ve Dışlayıcı Han Milliyetçiliğinin Doğu Türkistan'da (Sincan Uygur Özerk Bölgesi) Yansımaları, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2668-2682. <https://doi.org/10.33206/mjss.722057>
- Ayyıldız Gazetesi, (1963). Doğu Türkistan'da İsyân, *Orkun Dergisi*, 13(23).
- Baran, (2007) ABD, Guantanamo'daki Doğu Türkistanlılara İşkence Yaptırmak için Çin'den İşkenceci Getirtmiş, *Baran Dergisi*, 8. (22)
- Baran, (2009). El Kaide'den Uygur Müslümanları İçin İntikam Mesajı, *Baran Dergisi*, 132(5).
- Baran, (2009). Gulca Katliamı Yıl Döneminde Çin Protesto Edildi, *Baran Dergisi*, 109(17).
- Baran, (2010). Doğu Türkistan'da Dini Faaliyetlere Kısıtlama, *Baran Dergisi*, 157(4).
- Baran, (2012). İsveç Çin Konsolosluğu Önünde Eylem, *Baran Dergisi*, 265(15).
- Baran, (2012). Urumçi Protestosu, *Baran Dergisi*, 286(9).
- Baran, (2014). İşgalci Çin'in Urumçi Katliamı [Dergi makalesi], *Baran Dergisi*, 391(12).
- Baran, (2015). Çin Uygur Bölgesinde Oruç'u Yasakladı, *Baran Dergisi*, 441(11).
- Baran, (2015). İslam Düşmanları İş Başında, *Baran Dergisi*, 435(14).
- Basın Açıklaması, (2021). Uygur Türklerinin Seslerini Duyurmalarına Dahi Müsaade Edilmemesi Hakkında TBMM'de Basın Toplantısı, Mustafa Yeneroğlu. <https://www.mustafayeneroglu.com/uygur-turklerinin-seslerini-duyurmalarına-dahi-musaade-edilmemesi-hakkinda-tbmmde-basin-toplantisi/> adresinden 14.06.2023 tarihinde erişilmiştir.

- BİA, (2019). Uygurlar Soru Önergesi reddedildi, <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/217377-uygur-og-nergesi-neden-reddedildi> adresinden 13.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Bölükbaşı, Y. Z. (2021). Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Kemalizm ve CHP, *Akademik Hassasiyetler*, 8(15), 83-110. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1459721>
- Çakan, V. (2017). Ülke Tanıtımı: Geçmişten Günümüze Çin. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 111-130. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/470381>
- Çelik, M. (2023). Uygur konusunda U dönüşü mü? *İNSTITUTE*, <https://www.institute.org/opinion/uygur-konusunda-u-donusu-mu-in-turkish> adresinden 13.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- ÇHC Ulusal Halk Kongresi (2023). Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası, <http://en.npc.gov.cn.cdurl.cn/constitution.html> adresinden 07.05.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Çolakoğlu, S. (2012). Türkiye- Çin İlişkileri: Tek taraflı Aşk mı, *Ortadoğu Analiz*, 4(45). https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/5Selcukcolakoglu.pd
- Devlet. (1976). Doğu Türkistan Çin ile Rusya, Arasında En Büyük İhtilafır, *Devlet Dergisi*, 350(9).
- Duygun, F. (2009). Kumandan Carlos: 'Doğu Türkistan Meselesini' ABD Emperyalizmine Yem Etmemeliyiz!' *Baran Dergisi*, 133(8).
- Ekrem, E. (2009). Urumçi Olayı, Çin Basınında Türkiye, *Türk Yurdu Dergisi*, 264, 25-28.
- Erol, M. S. (2013) Yeni Büyük Oyunda Doğu Türkistan ve Çin'in "Terör Politikası, *Türk Yurdu Dergisi*, 312, 20-22
- Ertürk, A. T. (2018). Türkiye'de Uygur Toplumu: Tarihi Serüveni, Sorunları ve Araştırma Talepleri, *Araştırma 87, İNSAMER*. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-turkiye-de-uygur-toplumu-tarihi-seruveni-sorunlari-ve-talepleri.pdf>
- Euronews, 2020, AK Parti Sözcüsü Çelik: Tek arzumuz Uygur Türklerinin Çin'de refah içinde yaşaması, <https://tr.euronews.com/2020/09/29/ak-parti-sozcusu-celik-tek-arzumuz-uygur-turklerinin-cin-de-refah-icinde-yasamas> adresinden 14.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Grbovic, V. (2019). Ethnodemographic Specifications Of Xinjiang (P.R. Of China). *Preliminary Report*, 67(2). DOI:[10.5937/zrgfub1902085G](https://doi.org/10.5937/zrgfub1902085G)
- GRITV, (2021). Türkiye Uygur Türklerini yalnız mı bırakıyor? <https://www.gritv.net/gri-haberler-haberleri/turkiye-uygur-turklerini-yalniz-mi-birakiyor> adresinden 13.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Gül, O. K. (2007). Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Hazin Bir Göç Hikâyesi. *Journal of Turkish Studies*, 2(1), 252-273
- Güldeş, M. (2008). *Doğu Türkistanlı Uygur Türklerinin Türkiye'de Kurdukları Dernekler ve Yayın Faaliyetleri*, (Yayın no. 219853), [Yüksek Lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi]
- Hukuk Ansiklopedisi. (2023). Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası: <https://Hukukbook.Com/Cin-Halk-Cumhuriyeti-Anayasasi/> adresinden 07.05.2023 tarihinde erişilmiştir.
- INDERPENDENT, (2020). Uygur Türklerine Yapılan Baskıların Araştırılması İçin Verilen Teklif Cumhurbaşkanlığı Oylarıyla Reddedildi, TBMM'de Tansiyon Yükseldi: Çin'e Savaş Mı Açalım? Fetö Projesi ABD Maşası, <https://www.indyurk.com/node/210066/siyaset/uygur-t-25c3%25berklerine-yap%25c4%25b1lan-bask%25c4%25b1lar%25c4%25b1n-ara%25c5%259ft%25c4%25b1r%25c4%25b1mas%25c4%25b1-i%25c3%25a7in-verilen-teklif-cumhur> adresinden 13.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- İnayet, A. (2000). Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Türk- Uygur İlişkileri Üzerine (1861-1934), *Türk Dünyası İnceleme Dergisi*, 4, 319-324. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/406169>
- İslamcı Dergiler Projesi, <https://idp.org.tr/> adresinden 13.09.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Kaçar, A. (2009). Uygur Türkleri ve Emperyal Tuzakları!.. *Genç Birikim Dergisi*, 123(3).
- Kaplı, K. (1961). Doğu Türkistan Faciası, *Hilal Dergisi*, 17(21).
- Karaca, K.R. (2007). Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 1(1), 219-245. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/74046>
- Karluk, A. C. (2020). Doğu Türkistan Gerçeğinde Anlamsızlaşan Muhafazakâr Siyasal Söylemler, *Türk Yurdu Dergisi*, 389, 24-27.

- Karluk, A. C. (2020). Türkiye'deki Uygur Türkü Göçmenler ve Karşılaştıkları Sorunlar. Ç. Sarp (Ed.), *Göç Sosyolojisi* içinde, (245-288).
- Kazakbalası C. (1976). Sovyet Basımına Göre Doğu Türkistan'daki Vaziyet, *Devlet Dergisi*, 349(9).
- Koçulu, Z. (2009). Çin'in Uygur Türklerini Sindirme Politikası, *Gerçek Hayat Dergisi*, Sayı:474, 30.
- Kul, Ö. (2019). *100 Soruda Doğu Türkistan*, İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayıncılık.
- Kurban İ. (1982). Doğu Türkistan Hatıralarından: Kara Günleri, *Töre Dergisi*, 137(62-67).
- Kurban N.A (2020). Doğu Türkistan'ın Sesi: Abdurehim Heyt, *Türk Yurdu Dergisi*, 389, 48-50.
- Kurban, İ. (1982). Doğu Türkistan Hatıralarından Siyasi Kingeş İdaresi, *Töre Dergisi*, 138(58-63).
- Kuru, D. (2022). Türkiye Dış Politikasında Çin ve Uygurlar, Uluslararası Af Örgütü, <https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-dis-politikasinda-cin-ve-uygurlar> adresinden 13.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Kutluk, İ. (2009). Türk ve İslam Dünyası'nın Doğu'daki Kalesi Doğu Türkistan Düşüyor Mu? *Türk Yurdu Dergisi*, 264, 21-23.
- Maîhemutî, A. (2020). *Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri (1976- 2012)*, (Yayın no. 613454), [Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi]
- Mazlumder, (1999). Çin'de İdam Edilecek Uygur Gençlerine Destek, *Mazlumder Dergisi*, 28(11).
- Mevzuat, TBMM İçtüzüğü, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/17.5.584.pdf> adresinden 27.09.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Mırza, H. B. (1962). Doğu Türkistan, *Büyük Türkelî Dergisi*, (10), 6-7
- Mırza, H. B. (1962). Doğu Türkistan, *Büyük Türkelî Dergisi*, (8), 3-6
- Mırza, H. B. (1962). Doğu Türkistan, *Büyük Türkelî Dergisi*, (9), 3-5
- Millî İstihbarat Teşkilâtı, Türkler 'de İstihbarat (Başlangıcından 1926 Yılına Kadar), https://www.mit.gov.tr/tarihce/birinci_bolum_B.html#:~:text=Asker%C3%AE%20Tarih%20ve%20Stratejik%20Et%C3%BCt.tarihinde%20resm%C3%AE%20olarak%20kuruldu%C4%9Fu%20anla%C5%9F%C4%B1maktad%C4%B1r adresinden 13.09.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Millî Yol. (1962). Türkistan'da İmha, *Millî Yol Dergisi*, (2)13.
- Milliyetçi Dergiler Projesi, <https://www.milliyetci.org/dergiler> adresinden 13.09.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Misak. (2000). Anadol-M Hükümeti, Mazlum Uygur Türkleri'ni Düşünüyor mu? *Misak Dergisi*, Cilt 114, (19), 14.
- Oğuzhan, H. (2018). *Doğu Türkistan Esaret ve Zulmün Gerçek Yüzü*. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayıncılık.
- Öcal, M. (2017). Soğuk Savaş'tan Bir Kesit: Yapısal Değişiklikler ve Bloklar Arası İlişkiler 1960-1991. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 5/2, 165-184. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1023215>
- Ölmez O.R. (1975). Doğu Türkistan, *Genç Arkadaş Dergisi*, 15(3)
- Özkan, N. (2014). Kayseri'deki Uygur Türkleri Diasporası. *Diyalektolog- Ağız Araştırmaları Dergisi*, (9), 1-12. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/208459>
- Safeguard Defenders, (2023). Targeted in Türkiye: China's Transnational Repression Against Uyghurs. <https://safeguarddefenders.com/sites/default/files/pdf/TARGETED%20IN%20TURKIYE%20.pdf>
- Sayın, Y. & Koçak, G. (2017). Müslüman Dünyanın Bir Sorun Alanı Olarak Doğu Türkistan Meselesi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin İzlediği Politikalar, *Journal Of Ottoman Civilization Studies*, 3(4). <https://doi.org/10.21021/osmed.278865>
- Serdengeçti (1952). Doğu Türkistan Faciası, *Serdengeçti Dergisi*,14(8).
- SETA. (2015). 2015'te Türkiye, http://file.setav.org/Files/Pdf/20160107162718_2015te-turkiye.pdf adresinden 02.10.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Subutay, B. (1971). Doğu Türkistan Türkleri, *Töre Dergisi*, 4(26).

- T.B.M.M Zabıt Ceridesi, (1336). Cilt:5, Devre:1, İçtima Senesi:1, Yüzcü İçtima, 20.11.1336, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c005/tbmm01005100.pdf> adresinden tarihinde 14.09.2023 erişilmiştir.
- TBMM İyi Parti Grup Başkanlığı, (2018). <https://www2.tbmm.gov.tr/D27/10/10-374524gen.Pdf> adresinden 13.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- TBMM Tutanak Sorgulama, (2023). <https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/TutanakSorgu> adresinden 14.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Temiz, K. (2017). Türkiye- Çin İlişkileri, *SETA*, 196. <https://www.setav.org/assets/uploads/2017/04/TRCin.pdf>
- Turan A. Ş. (1978). Kitaplar Arasında: ‘Uygur Türkleri, *Töre Dergisi*, 83(35).
- Türk Yurdu Dergileri <https://www.turkyurdu.com.tr/dergiler.php> , adresinden 11.11.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Türk Yurdu. (2009). Doğu Türkistan Türklerine Yapılan Katliamı Kınıyoruz, *Türk Yurdu Dergisi*, 264, 19-20
- Türkiye Barolar Birliği, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/pdf/anayasa.pdf> , adresinden 27.09.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (2020). https://www.mfa.gov.tr/sc_-96_-bm-75-genel-kurulu-toplantısında-ulkemizin-sincan-uygur-ozerk-bolgesiyle-ilgili-beyani-hk-sc.tr.mfa adresinden 15.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (2023). Türkiye- Çin Halk Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden 13.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İş İnsanları Dostluk ve Dayanışma Derneği, Türk – Çin Siyasi İlişkileri, <http://www.tuciad.org.tr/turk-cin-siyasi-iliskileri/> adresinden 10.05.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Uçar, İ.A. (2013). Asya'nın Kalbi Doğu Türkistan, *Kardelen Dergisi*, 76(12).
- Ulus, T. (2019). *Türkiye- Doğu Türkistan İlişkileri (1923-2009)*, (Yayın no. 573869), [Yüksek Lisans tezi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi]
- Uyanık, M. (2020). Doğu, Batı ve Güney Türkistan, *Türk Yurdu Dergisi*, 389. 28-32
- Uygur Haber, (2023). Yıllardır Uygurlara sığınak olan ülke güvenlik itibarını kaybediyor, <https://www.uygurhaber.com/uzmanlar-uygur-icin-bir-siginak-olan-ulke-artik-guvenli-degil/> adresinden 14.10.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Ünver, D. (2022). Çin – Türkiye İlişkilerinin Daha Detaylı Bir İncelemesi, *Avrasya İnceleme Merkezi*, Blok No:12, <https://avim.org.tr/Blog/CIN-TURKIYE-ILISKILERININ-DAHA-DETAYLI-BIR-INCELEMESI-28-03-2022>

ÖZEL GÖRÜŞME

Uygur Türkü akademisyenle 05.12.2023 tarihinde görüşme gerçekleştirildi.